

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI
VI**

Coordonator: Viorel Cernica

Ediție îngrijită de Mona Mamulea

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2010

Copyright @ Editura Academiei Române, 2010
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5,
050711, București, România
Tel.: 4021-318 81 46; 4021-318 81 06
Tel./Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: <http://www.ear.ro>

Referenți: Prof. univ. dr. ALEXANDRU BOBOC,
membru corespondent al Academiei Române
Dr. MARIUS DOBRE

Redactor: MIHAI POPA
Tehnoredactor: DIANA RUSU
Coperta: MARIANA ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 25.XI.2010. Format: 16/70×100.

Coli de tipar: 20,75.

C.Z. pentru biblioteci mari: 1(498)(09)(082).

C.Z. pentru biblioteci mici: 1.

CUPRINS

Argument	7

Mircea Florian (1888–1960)

Viorel Cernica , <i>Forma filosofică a teoriei datului recesiv</i>	11
Angela Botez , <i>Mircea Florian – realism și relativism</i>	39
Ilie Pinte , <i>Conceptul de filosofie în opera lui Mircea Florian</i>	46
Constantin Aslam , <i>Mircea Florian în contextul filosofiei interbelice</i>	70
Constantin Stoescu , <i>Recesivitate și experiență. Proiectul unei metafizici inductive la Mircea Florian</i>	98
Mihaela Pop , <i>Frumosul ca relație sau actualitatea gândirii estetice a lui Mircea Florian</i>	110
Mihai Popa , <i>Semnificația istorică a recesivității timpului în raport cu eternitatea la Mircea Florian</i>	127
Dragoș Popescu , <i>Dialectică, contradicție și recesivitate la Mircea Florian</i>	134
Mihai D. Vasile , <i>Cele două transcendențe în metafizica lui Mircea Florian</i>	149
Mona Mamulea , <i>„Fides et ratio”: Mircea Florian și smerenia rațiunii</i>	168
<i>Mircea Florian: o bibliografie a exezei (Titus Lates)</i>	179

Studii și eseuri

Alexandru Surdu , <i>Rezumat de istorie a filosofiei românești</i>	193
Maria Michiduță , <i>Ștefan Lupașcu și paradigma filosofică postmodernă</i>	204
Paul-Gabriel Sandu , <i>„În primă instanță și cel mai adesea”. Dinamica existențială a Dasein-ului și tensiunea holomerului</i>	215
Romina Surugiu , <i>Influența lui Nae Ionescu asupra filosofiei lui Noica</i>	231
Adrian Mircea Dobre , <i>Rolul culturii în constituirea conceptului de „românism” la C. Rădulescu-Motru</i>	241
Gheorghică Geană , <i>Exclusivismul metodologic ca înstrăinare a spiritului critic</i>	248

Portrete

Marin Diaconu , <i>A. Axelrad – important popularizator al filosofiei</i>	267
Ionel Popa , <i>Constantin Galeriu: o antropologie creștină</i>	279
Constantin Stroe , <i>Petre Dulfu: o abordare etică la sfârșit de secol XIX</i>	285

Restituiri

Ion Pogorilovschi , <i>Noica în câmpul cuvintelor intraductibile: miza limbii române</i>	293

Ion Pogorilovschi , <i>Căutarea arheilor – recurs final al gândirii lui Petre Botezatu și Constantin Noica</i> (Precizări, comentarii, note: Teodor Dima)	298
Titus Lates , <i>In memoriam: Ion Pogorilovschi</i>	319

Semnal

Lucrări de filosofie românească: 2008–2009 (Titus Lates)	325

DIALECTICĂ, CONTRADICȚIE ȘI RECESIVITATE LA MIRCEA FLORIAN

DRAGOȘ POPESCU

În anul 1947, Mircea Florian publica o lucrare a cărei problematică este colaterală preocupărilor antebelice ale filosofului: *Dialectica. Sistem și metodă, dela Platon la Lenin*. Dacă facem abstracție de contextul politic și istoric în care a apărut această carte (ceea ce, să recunoaștem, nu este foarte ușor), ea ar semnala o modificare a atitudinii autorului față de temele sale obișnuite de reflecție. Adept al unei filosofii a datului, care respingea stăruitor „dogma activității suverane a gândirii”¹, Mircea Florian denunțase, de-a lungul anilor, „greșeala dialectică” care transformă gândirea într-o forță, iar noțiunile antagoniste în „mici entități ce stau în luptă și se neagă reciproc”². Acum, filosoful recunoaște că „Dialectica a dobândit o însemnătate ce nu poate fi în deajuns de exagerată, prin aceea că ea stă la baza unei doctrine, care așează înainte, programatic, «practica» socială, nevoia de a preface lumea potrivit cu necesitatea internă a cursului ei și cu postulatele conștiinței morale și juridice. Așa dar dialectica nu e numai o pârgie logică în tălmăcirea schimbării, ci mai ales legitimarea intervenției active în lumea socială, singura făurită prin munca omului”³. Ceea ce altădată constituia izvorul principal al erorilor din câmpul filosofiei devine, dintr-o dată și vrând-nevrând, centru de interes al reflecției filosofice.

Totuși, recunoașterea însemnătății pe care a căpătat-o dialectica nu implică numaidecât acceptarea acesteia; Florian însuși notase altădată că impunerea unei concepții cu ajutorul puterii politice sau insistenței propagandistice nu-i asigură acesteia superioritatea⁴. Dialectica poate legitima orice intervenție activă în lumea socială, însă, la rândul ei, nu va scăpa de nevoia de a fi legitimată de propriile resurse teoretice. Întreprindere nu lipsită de dificultăți, mai ales că termenul face obiectul unei neîncetate dispute, tot atât de veche ca filosofia europeană⁵.

Dincolo de dificultățile pe care le ridică recuperarea, într-un număr limitat de pagini, a unui traseu istoric atât de lung, se ghicește în lucrarea lui Florian o

¹ M. Florian, *Reconstrucție filosofică*, București, Casa Școalelor, 1943, p. 88.

² *Ibidem*, p. 297.

³ M. Florian, *Dialectica. Sistem și metodă, dela Platon la Lenin*, București, Casa Școalelor, 1947, p. 6.

⁴ Idem, *Reconstrucție filosofică*, ed. cit., p. 270.

⁵ Idem, *Dialectica*, ed. cit., p. 20.

dificultate mult mai adâncă: aceea de a integra propriul punct de vedere în chestiunile pe care le dezbate. Pe de o parte, filosoful își menține vechea poziție critică față de activitatea gândirii – ceea ce are ca efect o atitudine circumspectă față de versiunea hegeliană a dialecticii –, iar pe de altă parte se străduiește să atenueze consecințele celeilalte versiuni a dialecticii (căreia i se datorează, de altfel, și revenirea chestiunii în actualitate), cea marxistă. Aceasta ar putea fi purificată de eroarea hegeliană, însă necesitatea procesului istoric – de care dialectica materialistă face atâta caz – riscă să producă „triumful fatalismului materialist” și dispariția libertății voinței⁶, un risc pe care Florian trebuie să-l fi înțeles foarte bine.

Navigând precaut între cele două stânci care se bat cap în cap, Florian realizează o premieră în filosofia românească: o istorie a dialecticii. Mai mult decât atât, avem de-a face cu o istorie a dialecticii a cărei „execuție” se datorează unui specialist în filosofie care nu putea fi considerat nicidecum, în momentul respectiv, un dialectician. Două sunt motivele pentru care această realizare merită o privire atentă și astăzi. Mai întâi, expunerea îl constrânge pe Florian să analizeze cu de-amănuntul problema contradicției, o problemă încă actuală. În al doilea rând, îndeletnicirea lui Florian cu tema dialecticii a influențat, considerăm, elaborarea concepției sale târzii cu privire la recesivitate.

Vom urmări în continuare, așadar, analiza pe care Florian o face problemei contradicției în lucrarea sa din 1947, încercând să evidențiem modul în care filosoful va dezvolta mai târziu rezultatele analizei în *Recesivitatea ca structură a lumii*.

PREISTORIA DIALECTICII: DIALOG ȘI CONTRADICȚIE

Lui Mircea Florian, dialectica hegeliană i se pare mai depărtată de filosofia antică decât dialectica marxistă. Aprecierea distanțelor dintre cele două forme ale dialecticii și antichitatea filosofică nu este străină de convingerile filosofului, adversar al activității gândirii. Am avea, la Hegel, de-a face cu o dialectică monologică, „o autonegare a unuia și aceluiași”⁷, în timp ce, la antici, dialectica ar exprima conflictul unor factori diverși. Pentru antici, factorii diverși aflați în conflict nu sunt însă *termenii* procesului dialectic – Florian consideră că existența (identificată cu ființa), în viziunea anticilor, nu posedă mișcare –, acest proces privind numai cunoașterea: gândirea sau inteligența care cunoaște face obiectul dialecticii antice. Mișcarea pe care o exprimă dialectica este totuși de natură materială.

Pentru dialectica antică, reprezentative sunt momentele socratico-platonician, aristotelic, stoic și neoplatonician, pe care filosoful le analizează pe rând. Fiecare moment presupune propria sa valorizare a dialecticii. Dacă la Socrate și la Platon

⁶ *Ibidem*, pp. 169–170.

⁷ *Ibidem*, p. 32.

dialectica este valorizată pozitiv, Aristotel preferă să-i dea „un rol subaltern și chiar compromițător”⁸. Stoicii rezervă și ei o poziție onorabilă dialecticii, pe care cultura medievală o va perpetua. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, neoplatonismul, cu Plotin și Proclus, se constituie în principalul izvor antic al dialecticii hegeliene.

Momentul socratico-platonic al dialecticii culminează în dialectica descendentă a lui Platon. Ea este practică de mentorul Academiei mai cu seamă spre sfârșitul carierei sale filosofice, când, sub influența pitagoricienilor, „concepe posibilitatea de a descoperi legea de producere a Ideilor din Unul și Dualitatea (Multiplul), din Determinat și Nedeterminat, așa cum iau naștere numerele, adăugând ca principiu generator al Ideilor și lumii ideea de Bine, de armonie, de finalitate, de ordine”⁹. Descrierea modului platonician de a vedea dialectica descendentă o apropie pe aceasta din urmă doar aparent de cea monologică hegeliană. Florian contestă înrudirea dintre dialectica genurilor supreme platoniciene și dialectica hegeliană, deoarece genurile supreme nu trec unele în altele, deși se află în relație de opoziție¹⁰. Mai mult decât atât, dialectica descendentă platoniciană nici nu este, de fapt, realizarea cea mai importantă a platonismului. Dimpotrivă, cea ascendentă, cu capacitatea ei sinoptică, l-a ajutat pe Platon, ca și pe Socrate, să obțină rezultatele cele mai notabile.

Aristotel, al doilea moment al dialecticii antice, este un adversar al dialecticii practicate de maestrul său. El ilustrează posibilitatea de a vedea realitatea ca activitate, proces, evoluție prin intermediul procedurii logice inductive, nu prin cel dialectic. Stoicii, la rândul lor, concep dialectica strict formal, ca teorie a convorbirii¹¹.

Odată cu Plotin și cu Proclus, apar sursele autentice ale dialecticii hegeliene. Mai cu seamă cu Proclus, care construiește o schemă triadică de tip teză–antiteză–sinteză ce o anticipează pe cea hegeliană¹². Neoplatonicienii sunt cei care lasă devenirea să pătrundă în lumea ideală. Emananța multiplului din Unul, ca și procesul invers, de conversiune a multiplului în Unul, sunt modalitățile prin care ordinea spiritului permite devenirii să acționeze în domeniul ei. Introducerea neoplatoniciană a devenirii în teritoriul ideal este, după Florian, în consonanță aproximativă cu înțelesul mai general al dialecticii la antici, deoarece, pentru ei, „Ideea este inalterabilă și ca atare stă mai presus de opoziție”¹³.

Caracterul fix al entităților ideale pentru dialectica antică este ilustrat cel mai bine chiar de Platon, prezumtivul înaintemergător al dialecticii hegeliene. La el, consideră Florian, niciodată o idee nu trece în alta. Lucrurilor concrete, nu ideilor, le este rezervată participarea succesivă la o idee și la contrariul acesteia. Astfel se

⁸ *Ibidem*, p. 27.

⁹ *Ibidem*, p. 20.

¹⁰ *Ibidem*, p. 25.

¹¹ *Ibidem*, pp. 27–28.

¹² *Ibidem*, p. 29.

¹³ *Ibidem*, p. 31.

justifică concluzia filosofului, amintită mai sus, conform căreia mișcarea dialectică este o expresie a mișcării materiale.

Versiunile dialecticii antice prezentate de Mircea Florian lasă să se întrevadă varietatea înțelesurilor dialecticii în filosofia veche. Cu toate acestea, privirea de istoric a filosofului compune o imagine unitară, fără asperități, a acesteia. Unificarea diferitelor perspective antice asupra dialecticii este asigurată de o înțelegere surprinzător de asemănătoare pe care anticii ar fi avut-o cu privire la contradicție.

Pentru antici, contradicția nu este semnul unui adevăr mai profund. Ea este, dimpotrivă, dovada erorii¹⁴; pentru ca eroarea provenită din contradicție să devină vizibilă, este necesar ca opiniile care se contrazic să intre în conflict, odată cu susținătorii lor. De aici provine caracterul de dialog al dialecticii antice, pe care gândirea modernă subiectivizată l-a interiorizat apoi într-o singură conștiință. Consecințele nedorite ale acestei interiorizări („cogito”-ul cartezian) au făcut obiectul unor analize amănunțite în opere anterioare ale lui Florian. În ceea ce privește caracterul dialogic al dialecticii antice, poate că filosoful ar fi trebuit să insiste mai pe îndelete asupra trăsăturilor lui, pentru că, așa cum vom vedea mai jos, afirmarea intenției dialogului nu este sinonimă cu realizarea lui de fapt. În măsura în care raportul de complementaritate, amintit în trecut de Florian¹⁵ – și care ar impune lărgirea noțiunii de dialectică –, face parte în chip constitutiv din caracterul dialogic al dialecticii, oponentii, atât cei reali, cât și opiniile susținute de ei, sunt inseparabili. Impunerea unuia dintre membrii opoziției asupra celuilalt nu este echivalentă cu negarea logic-contradictorie a acestuia, adică cu reducerea sa la nimic.

DIALECTICA HEGELIANĂ ȘI CONTRADICȚIA ÎN VIZIUNEA LUI FLORIAN

„Oridecâteori Rațiunea râvnește nu numai să unifice metodic experiența, dar să o depășească, ea alunecă cu necesitate într-o *iluzie* pe care Kant o numește «dialectică».”¹⁶ Scoaterea dialecticii din poziția deloc de invidiat pe care i-o rezervase Kant a avut loc, consideră Florian, ca urmare a unei profunde modificări a semnificației Ideii. Dacă la Kant Ideea nu stabilește cu Totalitatea existenței decât o relație de ordonare a rezultatelor obținute în procesul de cunoaștere a lumii empirice (funcție constitutivă, euristică), Hegel coboară Ideea în realitate, concret, mobilitate, istorie. Vechiul înțeles al Rațiunii – care se raporta la lume prin intermediul unor noțiuni determinate – va fi rezervat de Hegel intelectului. Ca moment al Rațiunii, intelectul are o sferă de aplicație mai restrânsă: domeniul științelor empirice sau matematice¹⁷. În schimb, Rațiunea, ca și experiența

¹⁴ *Ibidem*, p. 16.

¹⁵ *Ibidem*, p. 31.

¹⁶ *Ibidem*, p. 36.

¹⁷ *Ibidem*, p. 38.

sensibilă, este devenire, proces. Rațiunea oferă mai mult decât experiența sensibilă, care se mărginește a *constata* schimbarea și multiplicitatea: *garanția* că schimbarea, devenirea, este necesară, precum și punerea în conexiune a schimbărilor suferite de lucruri¹⁸. Într-un cuvânt, Florian definește dialectica lui Hegel astfel: „procedul cel mai potrivit pentru a exprima prin idei mișcarea lucrurilor și deci continuitatea, conexiunea și necesitatea acelei mișcări”¹⁹.

O prezentare oricât de simplă a dialecticii prilejuiește nesfârșite discuții cu privire la valoarea sa teoretică. Aceste discuții, în care argumentarea în sine a produs efecte uneori spectaculoase, sunt însă secundare – ele alcătuiesc aspectul de drept al problemei; chestiunea principală, chestiunea *de fapt*, semnalată ca atare de Florian, privește funcționarea mecanismului dialectic. Aici se concentrează marile rezerve față de procedul dialectic. Formularea lui Florian a problemei funcționării mecanismului dialectic hegelian este următoarea: „cum se întrece pe sine ideea sub presiunea sevei infinite a gândirii creatoare?”, iar răspunsul: „Negativitatea este momentul esențial în schema procesului dialectic, în ritmul trihotomic”²⁰.

Trebuie să recunoaștem că acesta este, într-adevăr, punctul capital al dialecticii în genere, nu numai al dialecticii hegeliene. Oricare tentativă de reformă a conceptului Rațiunii, premergătoare punerii în mișcare a procesului dialectic, oricare cerință, mai mult sau mai puțin sonoră, de cuprindere a realității sub concept se justifică exclusiv prin funcționarea schemei conceptuale dialectice. Pe de altă parte, orice critică a dialecticii își atinge sau nu-și atinge scopul doar în măsura în care izbuteste să surprindă corect desfășurarea procesului supus criticii, urmărindu-l pas cu pas în articulațiile sale, fără a-l deforma.

Momentul esențial al schemei procesului dialectic, negativitatea, este surprins de Florian în faimosul § 79 al *Enciclopediei științelor filosofice* a lui Hegel. Aici sunt enumerate cele trei laturi ale logicului: cea abstractă sau intelectuală, cea dialectică sau negativ-rațională și cea speculativă sau pozitiv-rațională. Sau, în termeni echivalenți pentru Florian: poziție–opoziție–compoziție; poziție–negație–sinteză; afirmație–contraafirmație–reafirmație sau supraafirmație. Toate trei, variante ale triadei teză–antiteză–sinteză, pe care Florian nu o amintește printre cele enumerate. Important de menționat este faptul că, în interpretarea filosofului român, negativitatea nu se restrânge la momentul antitezei (opoziției, negației, contraafirmației), ci cuprinde și momentul al treilea (compoziția, sinteza, reafirmația sau supraafirmația), care apare ca o „negație a negației” sau „o revenire la afirmație”.

Identificarea celor trei laturi ale logicului cu câte un termen al triadei teză–antiteză–sinteză (sau oricare variantă a acestuia) nu este totuși autorizată de textele hegeliene, în măsura în care teza, antiteza și sinteza sunt enunțuri obișnuite. Așa cum remarcase chiar Mircea Florian, logica formală și logica transcendentală a lui

¹⁸ *Ibidem*, p. 39.

¹⁹ *Ibidem*, p. 40.

²⁰ *Ibidem*.

Kant continuă să-și îndeplinească funcțiile, nu sunt abolite de logica speculativă²¹. În măsura în care avem de-a face cu enunțuri-observații cu privire la lucruri și stări, constatări, convingeri etc., nu este necesar să facem apel la schema triadică hegeliană – dispunem pentru aceasta de mijloacele logice tradiționale. Cele trei laturi ale logicului privesc exclusiv Conceptul hegelian, care se deosebește de noțiunile comune, utilizate în cazul enunțurilor de observație.

Principala trăsătură a Conceptului hegelian, care îl deosebește radical de noțiunea comună, este formulată de Hegel astfel: „Fiecare moment al conceptului este el însuși conceptul întreg”²². Universalitatea, particularitatea și singularitatea Conceptului sunt aspecte ale *totalității* care este acesta. În măsura în care Conceptul este pus ca universal, particular sau singular, avem în vedere, de fiecare dată, *toate* determinațiile sale. Negativitatea vizează așadar *totalitatea* determinațiilor conceptuale și este la rândul ei totalitate.

O altă deosebire importantă între Conceptul hegelian și noțiunea comună constă în faptul că, în timp ce aceasta din urmă este corespondentul inteligibil al lucrului, cel dintâi este *subiectul* înțeles ca totalitate a lucrurilor care sunt date conștiinței. Conceptul hegelian, ca subiect, are o dimensiune logică, dar are, totodată, și o dimensiune genetică, fenomenologică. Totalitatea determinațiilor conceptuale nu este, așadar, o simplă sumă a determinațiilor, ci mai mult decât atât: determinațiile organizate de către conștiința care cunoaște.

Cum funcționează negația în cazul Conceptului hegelian? Este clar că nu avem de-a face cu o simplă eliminare a unor note din conținutul unei noțiuni comune. Negația transformă Conceptul în Altul, niciuna dintre determinațiile Conceptului nu se păstrează ca atare, ca urmare a negării sale. Iată de ce Hegel compară momentul dialectic cu scepticismul. Ca Altul, ca negat, Conceptul nu-și pierde însă raporturile cu sine, caz în care nu ar fi Altul, ci, pur și simplu, nimic. Rezultatul negării Conceptului „nu e, în fond, *nimicul gol*, *abstract*, ci negația unor *determinații anumite*, care sunt conținute în rezultat, tocmai fiindcă acesta nu e *un nimic* nemijlocit, ci un rezultat”²³. Îmbogățirea determinațiilor Conceptului poate fi constatată în cel de-al treilea moment, cel speculativ sau rațional pozitiv, în care determinațiile opuse din primul și al doilea moment se regăsesc deopotrivă în conținutul Conceptului, fără a mai fi însă opuse.

Mircea Florian notează că dialectica „nu e satisfăcută decât cu *totalitatea* determinărilor, cu sistemul noțiunilor fundamentale, a tuturor categoriilor care exprimă Rațiunea divină”²⁴. Aparent, este vorba despre o recunoaștere a trăsăturilor dialecticii hegeliene, așa cum au fost înfățișate mai sus. În realitate însă, filosoful

²¹ *Ibidem*, p. 36.

²² G.W.F. Hegel, *Enciclopedia științelor filosofice*, Partea întâi, *Logica*, § 163, traducere de D.D. Roșca, Virgil Bogdan, Constantin Floru și Radu Stoichiță, București, Editura Humanitas, 1995, p. 275.

²³ *Ibidem*, p. 153.

²⁴ M. Florian, *op. cit.*, p. 42.

român lasă să se înțeleagă că această *totalitate* este obținută la capătul procesului dialectic, ceea ce nu numai că nu este corect, ci conduce la o deformare a procesului dialectic hegelian. În fiecare moment, dialectica hegeliană operează cu totalitatea determinațiilor conceptuale; în schimb, „toate categoriile care exprimă Rațiunea divină” nu sunt altceva decât noțiunile comune ale logicii intelectului.

Nu i se poate reproșa lui Florian prea aspru că nu a distins Conceptul hegelian de noțiunea comună – mari specialiști ai dialecticii, contemporani cu el, nu sesizau, la rândul lor, această discriminare fundamentală. În schimb, identificarea noțiunii „echivoce” de *Aufhebung* cu „negația negației”²⁵ este o eroare pe care Florian ar fi putut s-o evite. Aceasta pur și simplu pentru că „negația negației” nu este o formulă asociată de Hegel noțiunii de *Aufhebung*. Această noțiune, atât de controversată, nu mai conține negativitatea: „Ceva e suprimat și conservat totodată numai întrucât a intrat în unitate cu contrariul său”²⁶. Accentul cade pe *unitate*, nu pe contrarietate. În măsura în care contrarietatea mai are un cuvânt de spus, determinațiile Conceptului nu se află încă în unitate, suprimarea și conservarea nu este realizată, opozițiile determinațiilor nu sunt *aufgehoben*. În schimb, „negația negației”, cum observam în trecere mai sus, introduce negativitatea și în momentul speculativ sau pozitiv-rațional. Fiindcă, în „negația negației”, accentul este pus pe *negație*, nu pe unitate. Chiar dacă „negația negației” este înțeleasă ca reafirmație sau supraafirmație, aceasta nu-i dă decât un statut formal ($\sim\sim p$) – or, *Aufhebung* hegeliană nu se reduce la atât.

Încercând să refacem mecanismul dialectic care include negativitatea pe planul rațiunii pozitive, așa cum apare la Mircea Florian, vom constata că cele trei *laturi* (*Seiten*) ale logicului devin elementele unei *succesiuni*: teza (poziția, afirmația) este *contrazisă* de către antiteză (opoziție, negație, contraafirmație), care, la rândul ei, este iarăși *contrazisă* de sinteză (compoziție, reafirmație sau supraafirmație). Deși recunoaște faptul că Hegel dă o semnificație superioară mișcării circulare²⁷, Florian nu caută o explicație a acesteia în procesul dialectic însuși. Ea ar fi fost ușor de găsit prin circumscrierea precisă a Conceptului: trecerile succesive de la teză la antiteză și de la antiteză la sinteză nu au rolul de a „transpune viața, întreaga viață, în noțiuni”²⁸, ci de a împlini conținutul Conceptului.

Dacă dialectica hegeliană apare doar ca un efort de a transpune viața în noțiuni, chestiunea contradicției în lucruri devine cu adevărat o problemă spinoasă. Contradicția pe planul gândirii este, în acest caz, reflectarea contradicției din lucruri, contradicție pe care noțiunile o preiau din acestea. Cu toate acestea, constată Florian, oamenii de știință (Galilei, Planck, Einstein) nu recurg la

²⁵ *Ibidem*, p. 43.

²⁶ G.W.F. Hegel, *Știința logicii*, traducere de D.D. Roșca, București, Editura Academiei, 1966, p. 89.

²⁷ M. Florian, *op. cit.*, p. 42.

²⁸ *Ibidem*, p. 43, subl. autorului.

dialectică pentru explicarea proceselor naturale²⁹, ceea ce devine un reproș la adresa lui Hegel, care ar fi desconsiderat metodologia științelor pozitive, cu toate că pretindea a ține seama de rezultatele științei experimentale. Trebuie, la rândul nostru, să remarcăm că dialectica, în versiunea ei hegeliană, nu este un instrument de studiere a fenomenelor naturale și nici nu a avut pretenția de a se substitui cercetării naturii prin „metoda inductivă, experimentală, combinată cu deducția matematică”³⁰. Dar ea a luat în considerare, într-adevăr, rezultatele cercetării științifice experimentale; nu trebuie să uităm însă în ce stadiu se aflau acestea atunci când Hegel și-a elaborat filosofia naturii.

Confruntarea dialecticii hegeliene cu știința pozitivă, consideră Mircea Florian, o pune într-o situație incomodă: ea nu este în stare să furnizeze nicio explicație cu pretenție științifică³¹. Întrebarea care se pune este însă: există cu adevărat o confruntare a dialecticii hegeliene cu știința pozitivă?

Un răspuns la această întrebare ni-l poate furniza examenul noțiunii de contradicție, pe care Florian îl întreprinde în lucrarea sa. Este însă necesar să verificăm permanent dacă această noțiune, așa cum o prezintă filosoful român, corespunde noțiunii *hegeliene* de contradicție, căci, așa cum am văzut mai sus, contradicțiile care apar între teză, antiteză și sinteză nu convin înțelesului hegelian al Conceptului. Florian însuși notează că Hegel a menținut semnificația principiilor logicii (identitatea, non-contradicția și terțul exclus) numai pentru logica intelectului (logica formală)³², însă explorarea semnificațiilor specific hegeliene ale contradicției de către unul dintre interpreții dialecticianului care pare a-și fi depășit epoca (este vorba despre Ivan Iljin) este respinsă în grabă.

Iljin arată că ordinea formală și ordinea speculativă a gândirii sunt diferite. În interpretarea filosofului rus, Hegel nu se referă niciodată la contradicții formale. Florian reproduce pasaje din Iljin, extrem de revelatoare pentru semnificația speculativă a dialecticii: „În nici o pereche dialectică de noțiuni nu există o negație contradictorie sau o excludere reciprocă. Orice pereche dialectică de noțiuni are drept izvor un gen comun și creator; nici una nu arată o opoziție contradictorie. Două noțiuni contradictorii nu pot avea în conținutul lor nici o noțiune generică; lipsește corpul noțiunilor comune”; de asemenea: „Dialectica nu e clădită pe *contradicții*, ci pe diferența «esențială și determinată» a noțiunilor speculative”. Însă concluzia filosofului român este că interpretul rus mai degrabă compromite poziția lui Hegel: „nimeni nu se gândește să tăgăduiască existența deosebiriilor, contrastelor și opozițiilor în sânul lumii, însă orice minte normală se împotrivesc concepției că *peste tot* acționează (...) contradicția veritabilă”³³. De fapt, Iljin arăta

²⁹ *Ibidem*, p. 47.

³⁰ *Ibidem*, p. 46.

³¹ *Ibidem*, p. 49.

³² *Ibidem*, p. 53.

³³ *Ibidem*, pp. 54–55.

tocmai că deosebirile, contrastele, opozițiile în sânul lumii *nu sunt contradicții*, ceea ce Florian ar fi putut accepta destul de ușor, căci era în spiritul propriei concepții filosofice. Numai că, acceptând acest lucru, schema hegeliană teză–antiteză–sinteză, împreună cu contradicțiile dintre ele, ar fi trebuit abandonată. Decât să renunțe la ea, Florian preferă să propună o separare a contradicției generice, resort al schimbării, de „contradicția dialectică”, o noțiune obscură, care „ne afundă în presentimente și evocări iraționale”³⁴. Or, contradicția dialectică pe care o condamnă reprezintă propria reconstrucție a dialecticii hegeliene.

Să ne îndreptăm preț de o clipă asupra statutului contradicției, așa cum se găsește expus de Hegel în *Știința logicii*: „Gândirea *speculativă* constă numai în faptul că ea, gândirea, reține ferm contradicția și se păstrează în ea cu fermitate pe sine însăși. Și nu în faptul că ea s-ar lăsa dominată de contradicție, transformându-și numai determinațiile, prin mijlocirea acesteia, în alte determinații sau anihilându-și-le cum i se întâmplă reprezentării”³⁵. Transformarea determinațiilor, care produce dominația gândirii de către contradicție, este nici mai mult, nici mai puțin decât contrazicerea tezei de către antiteză și a antitezei de către sinteză. În schimb, păstrarea contradicției cu fermitate în gândirea însăși nu este altceva decât diferența esențială și determinată a noțiunilor speculative (a Conceptului *speculativ*) despre care vorbea Iljin.

Cu aceasta am căpătat răspunsul la întrebarea noastră de mai sus: confruntarea dialecticii (hegeliene) cu știința pozitivă se face simțită numai în măsura în care mecanismul dialectic hegelian este modificat prin reducerea Conceptului la noțiunea comună și a procesului dialectic la succesiunea contradictorie de teze, antiteze și sinteze.

DIALECTICA MATERIALISTĂ ȘI CONTRADICȚIA

Și totuși, în filosofia europeană s-a consumat o confruntare între dialectică și științele pozitive, o încercare, mai precis, de a impune acestora supremația unui proces de tip dialectic. Dat fiind că tipul de dialectică care a încercat să se impună asupra științelor pozitive nu era, precum hegelianismul, un idealism sau un spiritualism, lui Florian i se pare mai demn de a fi luat în serios. K. Marx și Fr. Engels sunt cei care „au smuls dialectica din atmosfera viciată a idealismului” și au reșezat-o mai aproape de natură și de istorie, pe „tărâmul ei de baștină”³⁶. Transportarea dialecticii la locul care i se cuvenea nu prilejuiește nedumeriri interpreților ei materialişti. Mai importante sunt răspunsurile la tulburătoarele întrebări: „Cum să ne explicăm că un idealist a izbutit să construiască o metodă pe

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ G.W.F. Hegel, *op. cit.*, p. 427.

³⁶ M. Florian, *op. cit.*, p. 101.

care materialistul pretinde că poate să o ducă și să o folosească singur în mod legitim?”³⁷ și „Ce-am ști noi despre Hegel dacă Marx n-ar fi fost?”³⁸. Ce-i drept, Engels identificase mișcarea muncitorească germană drept moștenitoarea filosofiei clasice germane, însă, până la intrarea în posesia moștenirii, drumul a fost lung, trecând prin tinerii hegelieni și prin Feuerbach, dar suferind și o răsturnare sau, dintr-o altă perspectivă, o repunere pe picioare.

Pentru Marx, răsturnarea dialecticii hegeliene constă în înlocuirea procesului gândirii, care la Hegel poartă numele Ideii, cu elementul material. Idealul nu mai este independent, ca la Hegel, ci este chiar procesul material, reflectat de mintea umană³⁹. Marele merit al acestei răsturnări, în viziunea lui Mircea Florian, nu a fost sesizat nici măcar de către Marx, care credea doar că astfel va reuși să facă burghezia să înțeleagă necesitatea propriului declin: el constă în revenirea la dialogicul care caracteriza dialectica: „revenirea la concepția elenă presupunea, pentru a explica opoziția, o acțiune antagonistă din afară a unei puteri, o luptă provocată de iruperea unui dinamism străin”⁴⁰.

Semne ale revenirii la dialog se primesc mai întâi de la Engels. Acesta recunoaște că faptele *constrâng* științele naturii să ajungă la dialectică, și chiar că „știința naturii este atât de înaintată încât nu mai poate *scăpa* sintezei dialectice”⁴¹.

Cum se explică strania optică prin care tocmai o doctrină care se străduia să subordoneze științele naturii unor interese cu totul străine celor științifice este preferată de Florian? Probabil că tocmai atitudinea sa scientistă l-a îndemnat să creadă că dialectica marxistă ar putea intra – exclusiv în virtutea declarațiilor de intenție ale reprezentanților săi – într-un dialog autentic cu științele naturii. El afirmă că, odată cu răsturnarea marxistă, „dialectica se transformă într-o lege a naturii verificată prin fapte”⁴². Aceasta în pofida faptului că dialecticienii materialişti contestau unor teorii științifice, precum cea darwinistă, caracterul științific datorită faptului că acestea nu erau compatibile cu dialectica lor.

Spre deosebire de hegelianism, care considera filosofia un fenomen *post festum*⁴³, dialectica materialistă se bucură de avantajul profetismului. Contemplația hegeliană lasă locul revoltei față de prezent, care va fi înlăturat violent, nu fără o prealabilă pregătire a condițiilor. Cum pregătirea condițiilor pentru înlăturarea prezentului de către viitor include și o exacerbare a urii de clasă, Florian notează opinia unui critic al dialecticii marxiste, Troeltsch, după care transformarea

³⁷ *Ibidem*, p. 100.

³⁸ *Ibidem*, p. 108.

³⁹ *Ibidem*, p. 110.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 112.

⁴¹ *Ibidem*, subl. ne aparține.

⁴² *Ibidem*, p. 117.

⁴³ *Ibidem*, p. 116.

acesteia în armonie și iubire umană este de neînțeles: „Din cea mai mare ură, degradare și degenerare biologică nu ies iubirea, înălțarea și regenerarea”⁴⁴.

Caracterul dialogic al dialecticii materialiste își găsește expresia desăvârșită „în rezolvarea opozițiilor logice în opoziții reale și susținute de interesele vieții, pe scurt, în lupta de clasă”⁴⁵. Un specialist în filosofie de talia lui Mircea Florian nu putea să nu înțeleagă că această rezolvare nu are de-a face cu știința. Rezolvarea opozițiilor logice în opoziții reale (sau, cu alte cuvinte, transformarea dialogului în confruntare, luptă revoluționară) nu poate fi regăsită nici în dialectica antică. Dialogul, prin intermediul oponentilor, al opiniilor contrare, nu avea la bază, în oricare formă de dialectică antică, vreo formă a urii, ci o colaborare a participanților la dialog în examenul tezelor contrare. De asemenea, impunerea uneia dintre opinii nu conducea necesar la suprimarea celeilalte, odată cu susținătorii ei, prin mijloace violente.

Florian întreprinde, pe baza expunerilor lui Engels, o precizare mai temeinică a semnificației pe care contradicția o are în dialectica materialistă. „Negația negației” joacă în ea rolul central. Engels i-o atribuie, alături de alte pretinse legi dialectice, lui Hegel, exact cu sensul prin care cele trei laturi ale logicului sunt transformate în succesiunea teză–antiteză–sinteză. Nu mai avem însă de-a face, în cazul dialecticii materialiste, nici măcar cu noțiuni comune, ci cu fenomene sociale și istorice: „De la meseriașii precapitaliști, proprietari ai mijloacelor de producție se trece antitetic prin exproprierea lor la salariați de o parte și capitaliști de alta...” ș.a.m.d.⁴⁶. Sau, și mai elocvent, cu tabloul evoluției filosofiei europene, pictat cu trăsături foarte groase de pensula dialectică materialistă: „Întreaga filosofie antică este un materialism spontan și primitiv; acesta este negat de idealismul creștin, care la rândul său e negat de un alt materialism, de cel modern, care nu e simpla repetare a celui vechi, deoarece el include ca momente ale sale toată evoluția de două milenii a gândirii filosofice, precum și a științelor exacte”⁴⁷. Acceptarea unei teorii cu privire la contradicție de un asemenea calibru nu i se putea impune lui Florian decât dându-i-se speranța că „o sinteză a gândirii științifice cu metoda dialectică”⁴⁸ ar putea fi realizată cândva cu adevărat.

DIALECTICA ȘI RECESIVITATEA

Între dominant și recesiv, în concepția târzie a lui Florian – dezvoltată în marea sa scriere postumă, *Recesivitatea ca structură a lumii* – nu există o

⁴⁴ *Ibidem*, p. 121.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 121.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 132.

⁴⁸ *Ibidem*.

excludere absolută. Această trăsătură a recesivității îndulcește combativitatea dublei negații a dialecticii materialiste. Noțiunea de complementaritate, pomenită în cursul studiului variantelor antice ale dialecticii, reapare în *Recesivitatea ca structură a lumii* tocmai în legătură cu raportul recesiv – era, de altfel, cheia aplanării conflictului absolut deschis de dialectica materialistă. Că Florian a fost cu adevărat preocupat de problema acestui conflict reiese din propriile sale cuvinte: „În adevăr, dialectica lui Hegel își asumă două funcții de neîmpăcat: 1) sau are o funcție de conciliere, de sinteză a termenilor contradictorii, așa încât nimic din ceea ce se contrazice nu este sacrificat în procesul universal, ci este păstrat și transformat pe un plan superior; 2) sau are o funcție de distrugere, de negație radicală, de intransigență, care face ca o noțiune să triumfe pe ruina celeilalte, așa încât la sfârșit totalitatea este formată nu din concilierea superioară a tuturor noțiunilor contradictorii, ci dintr-o singură noțiune atotcuprinzătoare. Hegel n-a dezvoltat decât primul sens, iar al doilea sens a fost dus până la capăt de unele concepții filosofice și de unele interpretări contemporane ale metodei științifice, cum întâlnim mai ales în opera lui Ém. Meyerson”⁴⁹. Evitarea acțiunii distructive a negației radicale care, putem adăuga, nu a afectat numai metoda științifică, ci și societatea, îi impune filosofului o revizuire a noțiunii de contradicție. Ea este specificată acum de către Florian cu mult mai multă grijă, în cadrul tipurilor generale de opoziție. Contradițiilor nu le mai este recunoscut statutul de opoziții reale. Ele sunt, în măsura în care sunt *reale*, opoziții contrare⁵⁰. În scopul eliminării oricărei confuzii, Florian introduce un criteriu de deosebire a opoziției contrare de opoziția contradictorie: opuși contrari se pot uni pentru a da un conținut, în timp ce contradicțiile se exclud, nu dau naștere vreunei sinteze⁵¹.

Și negația, care în *Dialectica. Sistem și metodă dela Platon la Lenin* realiza adevărate tururi de forță dialectică, suferă o restrângere. Negația are două sensuri: a) suprimarea unui termen pozitiv, cu o indicare vagă a termenului opus; b) dezvoltarea prin negație a termenului opus. Primul sens al negației este responsabil de contradicție, celălalt însă trimite către contrarul termenului negat.

Precizările făcute de Florian în legătură cu contradicția și negația pregătesc terenul pe care el își va ridica propria construcție. Cu toate că opțiunea sa va îmbrățișa de aici înainte, cum era de așteptat, opoziția contrară, învecinarea dintre mecanismul recesivității și cel dialectic nu poate fi trecută sub tăcere. Filosoful arată că opțiunea dialecticii a fost pentru opoziția contradictorie, ceea ce trasează o adâncă linie de demarcație între cele două concepții învecinate.

Clarificarea suferită de raporturile de opoziție contrar și contradictoriu, restrângerea sensului negației nu sunt contramăsuri eficiente față de abuzul

⁴⁹ M. Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, București, Editura Eminescu, 1983, p. 81.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 59.

⁵¹ *Ibidem*, p. 58.

dialectic decât în măsura în care se ține seama de încă un fapt: ele constituie instrumente de investigație la care vor fi supuse „noțiunile prime, care sunt cele mai generale sub raportul abstracției și cele mai concrete prin universalitatea lor actualitate în lucrurile individuale, oricărui domeniu ar aparține acestea, natură sau cultură (istorie)”⁵². Noțiunile prime sunt noțiuni limită, arată Florian. Poziționate la marginea gândirii, ele nu mai pot fi confundate cu noțiunile comune. Această nouă restricție, care le era de altfel familiară și lui Platon, și lui Hegel, pune încă o barieră în calea abuzului dialectic.

Noțiunile prime sau noțiunile limită se prezintă ca perechi de opoziții. Opoziția noțiunilor prime nu se datorează abstracției, ci este „un dat primordial de care este saturată realitatea”⁵³. Din acest motiv, unificarea acestor noțiuni nu poate fi decât o acțiune exterioară acestora, riscând permanent să le nedreptățească: „termenii relaționați sau raportați pot fi independenți de relație, de raportare”⁵⁴. Deducerea noțiunilor prime unele din altele este, ca și unificarea lor, respinsă.

În structura care le este prescrisă, noțiunile prime se prezintă ca o multiplicitate de dualități contrare. Nu există un cuplu de noțiuni opuse dominante față de celelalte, ceea ce distinge dualismul lui Florian de dualismul clasic. Nici măcar intenția de a face din numeroasele cupluri contrare de noțiuni prime un ansamblu armonios nu trebuie să ne facă să cedăm tentației de a le ierarhiza⁵⁵.

Între perechile de opoziții contrare se stabilește raportul recesiv. Termenii aflați în raportul recesiv sunt *anisostenici*, de putere inegală. Una dintre noțiunile cuplului este recesivă în raport cu cealaltă, însă subordonarea, caracterul secundar al noțiunii recesive îi conferă „o semnificație existențială mai înaltă”⁵⁶, care compensează dominanța noțiunii contrare. Astfel, lasă filosoful să se înțeleagă, cu cât caracterul dominant al uneia dintre noțiuni este mai accentuat (cu cât ea ne apare, ca să spunem așa, mai abstract), cu atât semnificația existențială a noțiunii recesive blochează posibilitatea de a fi asimilată.

Statutul dominant și cel recesiv pot suferi, în anumite condiții, răsturnări, ceea ce constituie încă o măsură de limitare a posibilității de a reduce una dintre noțiunile cuplului recesiv la cealaltă.

Ca și dialectica, recesivitatea poate aduce în favoarea sa, într-o controversă cu privire la valoarea teoretică pe care o reprezintă, numeroase argumente. Însă funcționarea mecanismului care descifrează structura realității este proba supremă pe care trebuie s-o treacă. Pe această latură a problemei, Florian evidențiază rolul pe care recesivitatea îl are în dizolvarea antinomiilor atribuite, de la Kant, rațiunii. Spre deosebire de soluția hegeliană, care recunoștea constituția eminentă antinomică a

⁵² *Ibidem*, p. 45.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 51.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 55.

⁵⁶ *Ibidem*.

rațiunii, propunerea recesivității rezervă antinomicului mai mult un statut de „fabricație sofistică”⁵⁷. În măsura în care sunt nerecursive, opozițiile nu sunt cu adevărat antinomii; în măsura în care sunt recesive, ele își au rădăcini în natura lucrurilor, nu a rațiunii. Ambiția de a soluționa antinomiile, fără de care niciun fel de dialectică nu-și are rostul, este, din perspectiva structurii recesive a lumii, cu totul deplasată, o „megalomanie raționalistă”. Recesivitatea nu mai obligă lumea să intre în cadrele unui sistem închis, complet. Sistemele filosofice nu pot fi decât deschise: „Imperfecția sistemului este condiția vitală a filosofiei”⁵⁸. Sistemele filosofice fixează raportul dintre cuplurile de noțiuni prime în cadrul antinomiilor recesive și, în acest fel, recunosc implicit posibilitatea ca, prin răsturnarea raportului dominant–recesiv, să apară un sistem la fel de puternic. Scepticismul, care juca un rol foarte important în dialectica hegeliană, a avut, după Florian, un rol în istoria filosofiei tocmai pentru că a exploatat aparenta contradicție a sistemelor filosofice.

Într-un sistem deschis, necomplet, noțiunea de sinteză își pierde utilitatea: „Idea de sinteză sau este de prisos, adică are caracter tautologic, sau este contradictorie”⁵⁹. Vinovat în bună măsură pentru introducerea noțiunii de sinteză (preluată apoi de dialectică) este Kant. Ce-i drept, Kant nu a utilizat noțiunea de sinteză pe planul rațiunii, nici nu a făcut abuz de sinteză, ceea ce este un merit după Florian, dar a introdus-o în teoria categoriilor, unde va suferi o amendare.

La titlul cantității din tabloul kantian al categoriilor, cea de-a treia categorie, cea sintetică, este totalitatea. În realitate, susține Mircea Florian, unitatea și multiplicitatea constituie totalitatea și fără ajutorul unui al treilea termen. De asemenea, limitația, a treia categorie a titlului calității, este deja presupusă de afirmație și de negație, primele două categorii. Categoria comunității, din titlul relației, nu ar putea rezulta din sinteza substanțialității (persistenței) și a cauzalității dacă acestea nu ar presupune-o deja. La titlul modalității, necesitatea reprezintă însă „un termen nou față de posibilitate și realitate”⁶⁰, dar necesitatea nu este, cum susține Kant, o sinteză a posibilității și realității. Nu tot ceea ce este necesar este și real, argumentează filosoful, respingând cunoscuta susținere hegeliană. Pentru a justifica incongruența dintre necesitate și realitate, este invocată situația demonstrațiilor matematice sau morale, care, deși sunt necesare, nu sunt reale. Exemplul lui Florian evidențiază preferința lui constantă pentru ceea ce, la Hegel, era rezervat intelectului. Necesitatea demonstrațiilor matematice nu era contestată nici de Hegel, numai că această necesitate avea la bază identitatea abstractă sau egalitatea matematică⁶¹. De fapt, necesitatea, în sensul lui Hegel, nu este sinteza posibilității și realității în înțelesul kantian al categoriilor.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 62.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 63.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 69.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 70.

⁶¹ G.W.F. Hegel, *Știința logicii*, ed. cit., p. 686.

Tabloul kantian al categoriilor își pierde, la Florian, simetria triadică. Cuplurile recesive pe care filosoful le analizează în *Recesivitatea ca structură a lumii* reprezintă o reconsiderare a categoriilor kantiene, purificate de sinteză. În plus, între cuplurile recesive care fac obiectul analizei sunt incluse și *titluri* ale tabelului kantian, care, după cum se știe, nu erau categorii, precum și raporturi de opoziție pe care Kant le considera postpredicamente și *transcendentalia*.

Prin revizuirea tabelii kantiene, „triada” hegeliană teză–antiteză–sinteză dispare. Este introdus, pe urmele neokantianului Heinrich Rickert, principiul „heterotetic”, care postulează că oricărei teze nu i se opune o antiteză, ci o *heteroteză*, un „altul”: „Teza și antiteza opoziției recesive dau o unitate, reprezintă o legătură necesară, dar această unitate necesară nu este o sinteză, un al treilea termen alături de cei doi opuși”⁶². Aceasta este soluția pe care Mircea Florian a găsit-o pentru a salva trăsătura fundamentală a dialecticii antice, sacrificată de dialectica spiritualistă hegeliană, dar și de cea materialistă, care pretindea că o respectă.

Efortul lui Mircea Florian de a edifica sistemul deschis, incomplet, al recesivității este, în interpretarea pe care am propus-o mai sus, efectul unei duble respingeri: pe de o parte, a idealismului – față de care filosoful a avut o atitudine negativă încă din perioada timpurie a carierei sale de profesor de filosofie –, pe de altă parte, a dialecticii materialiste, cu care a avut ocazia să facă cunoștință în epoca imediat următoare ultimului război mondial. Cea dintâi respingere se sprijină pe convingerile scientiste ale filosofului, cea de-a doua, pe constatarea faptului că dialectica materialistă nu este, de fapt, capabilă, așa cum pretindea, de a susține un dialog cu știința și cu orientările filosofice autentice.

Ridicarea edificiului care este *Recesivitatea ca structură a lumii* s-a datorat, așadar, supunerii unor constrângeri teoretice pe care mai tânărul filosof nu le-ar fi putut anticipa. Fidel învățaturii maestrului său, Johannes Rehmke, Florian ar fi preferat să continue calea deschisă de acesta. A înaintat însă într-un teritoriu nefamiliar, în care nu a ajuns să se simtă *bei sich* (cum ar fi spus Hegel) niciodată: „Scriind această lucrare am avut remușcări de conștiință filosofică (...). Pot declara cu conștiința împăcată că noile idei ce au pus stăpânire pe gândul meu nu mi-au apărut niciodată în conflict cu ceea ce am învățat în tinerețe de la Rehmke”. *Prefața la Recesivitatea ca structură a lumii*, din care sunt scoase rândurile de mai sus, nu transmite cititorului sentimentul unei biruințe a gândului, ci pe cel că autorul s-a supus unei autopurificări filosofice.

⁶² *Ibidem*, pp. 82–83.